

TIDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

**Tunceli’de Bulunan Mezar Taşlarında
Görülen Motifler Üzerine İnceleme**

**An Examination of the Motifs Found on
Tombstones in Tunceli**

Semra ÇAĞLAYAN EMİR*

Geliş/Submitted: 01.06.2026
Kabul/Accepted: 29.09.2026

Citation / Atıf

Çağlayan Emir, S. (2026). Tunceli’de bulunan mezar taşlarında görülen motifler üzerine inceleme. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (50), 377-395.

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Article Information:

Research Article

10.29228/TIDSAD.94863

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, semra.caglayan2362@gmail.com

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Öz: Tunceli ilinde bulunan tarihi mezar taşları üzerindeki motifler, geçmişten günümüze uzanan, kültürel, inançsal ve sanatsal mirasın somut göstergeleri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesinde görülen at ve koç biçimli mezar taşları, Türk tarihini ve toplumsal anlayışını günümüze taşıyan örneklerdir. İncelenen eserlerde geometrik, bitkisel ve figürlü bezemelerle birlikte çeşitli inanç temelli bezemelerin de kullanıldığı görülmüştür. Bu motifler yalnızca estetik özellikleri ile değil, tarih boyunca oluşan kültürel etkileşimleri ve toplumsal hafızayı yansıtan semboller olarak da önemlidir. Bu araştırma söz konusu motiflerin anlam ve sembollerini çözümleyerek, bölgesel kimlik, tarihsel süreklilik ve kültürel etkileşimler açısından bilimsel çerçevede ele almayı amaçlamaktadır. Bu araştırma akademik literatüre katkı sağlamanın yanı sıra, bölgenin kültürel kimliğinin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlamak, bölgenin kültürel mirasının korunması ve tanıtılmasına yönelik farkındalığı artırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tunceli, at biçimli mezar taşları, koç biçimli mezar taşları, motifler, kültürel miras, sembolizm.

Abstract: The motifs on historical gravestones in Tunceli Province are regarded as tangible indicators of cultural, religious, and artistic heritage extending from the past to the present. In particular, horse- and ram-shaped gravestones found in the Eastern Anatolia Region are examples that convey Turkish history and social understanding to the present day. In the examined artifacts, it is observed that various belief-based decorations are used together with geometric, vegetal, and figurative ornamentations. These motifs are important not only for their aesthetic qualities but also as symbols reflecting cultural interactions and collective memory formed throughout history. This study aims to analyze the meanings and symbols of these motifs within a scientific framework in terms of regional identity, historical continuity, and cultural interactions. In addition to contributing to the academic literature, this research also aims to enhance awareness regarding the deeper understanding of the region's cultural identity and to support the preservation and promotion of its cultural heritage.

Keywords: Tunceli, horse-shaped tombstones, ram-shaped tombstones, motifs, cultural heritage, symbolism.

Giriş

Mezar taşları, geçmiş toplumların kültürel özelliklerini, sanat anlayışını, inanç özelliklerini yansıtan önemli maddi kültür unsurları arasında yer almaktadır. Üzerlerinde yer alan yazı, motif ve semboller aracılığıyla ait oldukları dönemin sosyal yaşamı, estetik anlayışı ve düşünce dünyası hakkında önemli bilgiler vermektedir. (Çoruhlu, 2017).

Türk mezar taşı geleneği içerisinde at ve koç biçimli mezar taşları büyük öneme sahiptir. Mezar taşı geleneğinin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelişerek taşındığı ve özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaygınlaştığı bilinmektedir (Esin, 2004; Öney

1992). At ve koç figürleri; güç, cesaret, kahramanlık ve bereket gibi sembolik anlamlar taşımakta olup, ölen kişinin toplumsal statüsü, cinsiyeti, ve kimliğine dair bilgiler vermektedir. Tunceli tarih boyunca farklı kültürlerle ev sahipliği yapmış olmasından ötürü zengin bir mezar taşı geleneğine sahiptir. Bölgede tespit edilen at ve koç biçimli mezar taşları, biçimsel özellikleri ve üzerlerindeki süsleme unsurları bakımından dikkat çekmektedir. Bu eserlerde geometrik, bitkisel ve figürlü motiflerin yanı sıra sembolik anlamlar taşıyan bezeme unsurlarına da rastlanmaktadır (Sevin, 2010).

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmanın materyalini, Tunceli ili ve ilçelerinde yer alan tarihi mezarlık alanlarında tespit edilen mezar taşları oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında, Pülümür, Hozat, Ovacık, Mazgirt, Pertek, Nazımiye ve Çemişgezek ilçeleri ile bu ilçelere bağlı köylerdeki mezarlık alanlarında yerinde gözlem ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya konu olan mezar taşları, biçimsel özelliklerine, süslemelerine, kitabelerine ve kullanılan malzeme türlerine göre sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Saha araştırmaları sırasında mezar taşları fotoğraflanmış, ölçümleri yapılmış ve motif özellikleri detaylı biçimde kayıt altına alınmıştır. Ayrıca bu motiflerin ikonografik analizleri gerçekleştirilerek, sembolik ve kültürel anlamları incelenmiştir. Çalışmada özellikle figüratif (ko, at,), bitkisel (hayat ağacı, sarmaşık,), geometrik (Mühr-ü Süleyman, çarkifelek) ve inanca dayalı (ibrik, güneş, kilit, saz) motifler üzerinde durulmuştur. Doküman analizi yöntemiyle elde edilen veriler, sanat tarihi disiplini çerçevesinde tipolojik ve ikonografik yaklaşımla değerlendirilmiştir. Alana ilişkin daha önce yapılmış akademik yayınlar, arkeolojik raporlar, envanter kayıtları ve ilgili literatür çalışmanın kuramsal altyapısını oluşturmuştur. Bu metodolojik yaklaşım ile Tunceli'deki mezar taşlarının görsel anlatım dili üzerinden yerel kimliğin izleri sürülmüş; söz konusu taşların maddi kültür içindeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Araştırma kapsamında Tunceli ili ve ilçelerinde yapılan arazi çalışmaları sonucunda, mezar taşlarının biçimsel ve simgesel açıdan oldukça zengin bir çeşitlilik sunduğu gözlemlenmiştir. Özellikle figüratif mezar taşları (ko, koyun ve at biçiminde), şahideli sandukalar ve insan figürlü (balbal tipi) taşlar Tunceli bölgesine özgü önemli örneklerdendir.

Görsel 1: Koç Biçimli Mezar Taşı (Tunceli Müzesi Arşivi).

Kaidesi olmayan koç biçimli eser ayakları üzerinde dik bir duruş sergilemektedir. Eserin geneli sağlam olup düz hatlara sahiptir. Koç heykelinin sırt kısmı hafif yumuşak hatlarla verilmesine rağmen kuyruk kısmı dışa doğru kabartılıp düz hatlarla işlenmiştir. Eserin baş kısmında hatlar yumuşak olup boynuzlar belirgin bir şekilde içe doğru kıvrılarak volüt biçiminde yontulmuştur. Boynuz kıvrımları arasında kulaklar kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Eserin sağ yüzünde gövde üzerinde koşar vaziyette binicili bir at motifi ve hemen arkasında aynı boyutlarda bir kuş motifi tasvir edilmiştir.

At figürü, yiğitlik, cesaret ve hareket kabiliyeti ile özdeşleştirilmiştir. Tunceli’de at tasvirinin, ölen kişinin erdemli kişiliğini ve dünyadaki cesaretini ifade ettiği düşünülmektedir (Sili, 1996).

Eserin genel formunu oluşturan koç figürü ise Türk kültüründe güç, kahramanlık, bereket ve erkeklik sembolü olarak değerlendirilmektedir. Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar geniş bir coğrafyada görülen koç biçimli mezar taşları, çoğu zaman toplum içerisinde saygın bir yere sahip kişilerin mezarlarını işaretlemek amacıyla kullanılmıştır. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaygın olarak görülen bu mezar taşı geleneği, Türk kültürünün önemli miras unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir (Öney, 1969).

Görsel 2. Koç Biçimli Mezar Taşı (Tunceli Müzesi Arşivi)

Beton bir kaide üzerinde ayakta dik bir duruş sergileyen koç heykelinin bacak araları işlenmiş ancak tam oyulmadığı iççin kapalı bir vaziyet sergilemektedir. Belirgin bir koç heykeli anatomisine sahip eserin baş kısmında boynuzlar ve kulaklar kabartma tekniği ile işlenmiştir. Koç başından hafif kavisle inen boyun, hafif geniş bombeli bir sırt ile arkadan dışa doğru iki boğum halinde taşırılmış bir kuyruk bölümü dolgun ve tıknaz bir yapıda işlenmiştir. Koç biçimli eserin her iki yüzünde de kabarma tekniği ile işlenmiş motifler yer almaktadır. Eserin sağ yüzünde başta köstekli bir saat, sağında sekiz kollu yıldız ile ay birleşiminden oluşan alem motifi ile kalça üzerinde küçük yuvarlak bir kabartma yer almaktadır. Eserin sol yüzünde ise kabartma olarak taşırılmış bir mimari yapı içerisinde ay yıldızlı bayrak motifi yer almaktadır. Bu motifin hemen sol üstünde kapı sürgüsüne benzer motif bulunmaktadır. Heykelin sırtı üzerinde de altı satır yazı halinde kitabesi işlenmiş olup göğsünde kazıma tekniği ile işlenmiş muskalık yer almaktadır (Görsel 2).

Eserin yüzeyinde yer alan yedi uçlu yıldız ve ay motifli alem, mezar sahibinin kimliğinin Türk kültürel aidiyetiyle ilişkilendirildiğini düşündürmektedir. Ayrıca sol tarafta yer alan köstekli saat veya madalya formu ile sağ taraftaki dairesel unsur, mezar sahibinin askerî bir kimliğe ya da sosyal statüye sahip olabileceğine işaret etmektedir. Diğer yüzünde bulunan Kur'an kabı ve ucu kırık kama ise kişinin hem dinî bağlılığını hem de savaşçı yönünü yansıtan unsurlar olarak değerlendirilebilir. Gerdan bölümüne işlenen muska motifi ise kötü etkilerden korunma inancıyla ilişkilendirilmektedir. Genel olarak bu mezar taşında ustanın, güçlü, gerçekçi ve dış etkilerle şekillenmiş bir anlatım dili ortaya koyduğu anlaşılmaktadır (Mercan, 2022).

Görsel 3. Hozat İlçesi, Kalecik Köyü Koç Biçimli Mezar Taşı Üzerinde Saz Motifi (Tunceli Müzesi Arşivi)

Tunceli ilinde yer alan mezar taşları, yalnızca biçimsel çeşitlilikleriyle değil,

taşıdıkları sembolik anlamlar ve kültürel kodlarla da dikkat çekmektedir. Bölge halkının inanç sistemi, toplumsal yapısı ve doğayla kurduğu ilişki, bu taşlara işlenen motiflerde açık biçimde gözlemlenebilmektedir. Mezar taşları, ölen kişinin kimliğini, toplumsal statüsünü, cinsiyetini, mesleğini ve hatta inançsal mensubiyetini ifade eden birer kültürel ifade aracı olarak işlev görmektedir. Tunceli mezar taşlarında kullanılan sembollerin anlam dünyasını büyük ölçüde şekillendirmiştir. Hayat ağacı, güneş, saz, ibriğe ilişkin tasvirler; devri daim, arınma, ruhsal yolculuk ve cem ritüelleri gibi kavramlarla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bunun yanı sıra kılıç, kuş, dağ keçisi gibi figürler, bireyin dünyadaki varlığına dair cesaret, özgürlük ve kutsallık sembolleri olarak taşlara yansımıştır. Motifler çoğunlukla kazıma, kabartma ve oyma teknikleriyle uygulanmış, taş ustaları bu anlatımları estetik bir biçimle biçimsel tipolojilerle birleştirmiştir. Koç, at ve balbal gibi figüratif mezar biçimleri; şahideli sandukalar ve pehle tipleri (Görsel 3) ile birlikte düşünüldüğünde, ölüye saygı ve ebediyet düşüncesinin görsel anlatımı olarak karşımıza çıkmaktadır (İgit, 2012; Danık, 1993).

Sembolik Yorumlar ve Motif Analizleri

Tunceli mezar taşlarında yer alan motifler, bölge halkının inanç sistemine, toplumsal yapısına ve doğa ile olan ilişkisine dair derin anlamlar taşıyan simgesel anlatımlardır. Bu motifler, ölen kişinin kimliği, yaşantısı, toplumsal statüsü ve inançsal aidiyetini yansıtan kültürel kodlar olarak değerlendirilmelidir. Bu motiflerin başlıca türleri ve sembolik anlamları sistematik olarak analiz edilmiştir.

Hayat Ağacı Motifi

Tunceli mezar taşlarında karşılaşılan en dikkat çekici motiflerden biri olan hayat ağacı, yaşamın sürekliliğini, yeniden doğuşu ve kutsal düzeni simgelemektedir. Hozat ilçesi Dervişcemal Köyü’nde yer alan sanduka mezar üzerindeki örnek, motifin en karakteristik ve zengin anlatımlı olanıdır. Ağacın iki yanında başlarını dallara uzatmış dağ keçileri yer almakta, bu sahne yöre halkının doğa ile kurduğu mistik bağa işaret etmektedir. Dağ keçilerinin yaprakları yemesi, bereket, yaşam enerjisi ve kutsallıkla özdeşleştirilmiştir (Aksoy, 2012; İgit, 2012).

Görsel 4. Hozat Derviş Cemal köyü sanduka hayat ağacı motifi (Tunceli Müzesi Arşivi).

Çarkıfelek Motifi

Çarkıfelek Motifi, evrenin döngüsellliğini, zamanın akışını ve insan yaşamının geçiciliğini sembolize eder. Tunceli mezar taşlarında sıklıkla yer verilen bu sembol, özellikle Alevi inancındaki devri daim kavramı ile ilişkilendirilmektedir (Görsel 8). Kâmil insanın ruhunun dönüşümü ve tekâmül süreci çarkıfelekle simgesel bir anlatı kazanır (Karamağaralı, 1993).

Görsel 5. Tunceli Merkez Düzpelit Köyü mezarlığı sanduka mezar çarkıfelek motifi (Tunceli Müzesi Arşivi).

Mührü Süleyman Motifi

Altı köşeli yıldız formundaki bu motif, kötülüklerden korunma, ilahi kudret ve mistik bütünlük gibi kavramları temsil etmektedir. Tunceli’deki şahideli ve sanduka formlu mezar taşlarına kazıma ya da kabartma tekniği ile uygulanmıştır. (Görsel 6). Bu motifin mezar taşlarında kullanımı, ruhun korunmasına yönelik inançsal bir sembol olarak yorumlanmaktadır (Danık, 1993).

Görsel 6. Nazımiye İlçesi Bostanlı mezarlığı Mühr- ü Süleyman Motifi (Tunceli Müzesi Arşivi).

Saz Motifi

Saz motifi, Alevi- Bektaşî inanç sisteminde müzik yoluyla ibadet ve manevi kavramı aktarım anlamına gelir. Tunceli mezar taşlarında yer alan bu motif, ölen kişinn zakir ya da cem hizmetinde yer almış biri olduğunu düşündürür (Görsel 7).

Görsel 7. Hozat ilçesi Kalecik köyü koç biçimli mezar taşı saz motifi (Tunceli Müzesi Arşivi).

İbrik ve Asma Kilit Motifi

İbrik motifi, arınma ve temizlenme sembolü olarak yorumlanmakta; temizliğin fiziksel değil, aynı zamanda ruhsal boyutunu da temsil ettiği düşünülmektedir (Gündoğdu, 2006).

Görsel 8. Mazgirt ilçesi, Gelincik köyü mezarlığı ibrik motifi (Tunceli Müzesi Arşivi)

Asma kilit motifi ise ölüm sonrası ruhun yeni bir aleme geçişini, yani “hak kapısının” açılışını simgelemektedir (Görsel 9). Bu motif, Tunceli’de ölümün bir son değil; bir dönüşüm ve geçiş olduğu inancını yansıtmaktadır (İgit, 2012).

Görsel 9. Hozat Derviş Cemal köyü sanduka mezar asma kilit motifi (Tunceli Müzesi arşivi).

Kuş, At ve Dağ Keçisi Figürleri

Kuş figürü, ruhun bedenden ayrılışını ve özgürlüğünü temsil etmektedir (Görsel 10). Bu sembol, ruhun cennete yükselişiyle ilgili bir metafor olarak taşlara işlenmiştir.

Görsel 10. Hozat ilçesi, Kalecik köyü koç biçimli mezar taşı kuş motifi (Tunceli Müzesi arşivi).

At figürü, yiğitlik, cesaret ve hareket kabiliyeti ile özdeşleştirilmiştir (Görsel 11). Tunceli’de at tasvirinin, ölen kişinin erdemli kişiliğini ve dünyadaki cesaretini ifade ettiği düşünülmektedir (Sili, 1996).

Görsel 11. Tunceli Müzesi teşhiri koç biçimli mezar taşı at üzerinde binicisi ve kuş motifleri (Tunceli Müzesi arşivi).

Dağ keçisi, Tunceli’nin dağlık coğrafyasında yaşayan halk için hem kutsal

hem de doğaya uyumun sembolüdür (Görsel 12). Dağ keçisi figürü, doğayla iç içe olan yaşam tarzının ve onun kutsallığının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir (Aksoy, 2012).

Görsel 12. Tunceli Müzesi eser deposu mezar taşı parçası dağ keçisi motifi (Tunceli Müzesi arşivi).

İslami süsleme sanatlarında geometrik motifler, doğadaki unsurların doğrudan kopyalanmasından ziyade soyutlama, simetri, tekrar ve merkezî düzen prensipleriyle oluşturulan görsel bir ifade biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda daire, çokgen ve yıldız gibi geometrik şekiller, merkezden dışa doğru gelişen düzenli kompozisyonlar aracılığıyla hem estetik hem de sembolik anlamlar yüklenmiştir. Figüratif anlatımdan uzaklaşılmasıyla birlikte bitkisel motiflerle birlikte özellikle geometrik bezemeler daha belirgin hâle gelmiş ve farklı dönemlerde süreklilik göstererek yeniden üretilmiştir. Bu anlayış, İslami geometrik süslemenin yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda düşünsel açıdan da bütüncül ve çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. (Yılmaz ve Şahin, 2024).

Mezar taşları yüzeylerinde kullanılan çizgisel ve geometrik bezemeler, genellikle sade bir süsleme anlayışına dayanmakta; aynı açı ve sabit uzaklıktaki doğrularla oluşturulan zikzak, paralel, yatay ve düşey örüntülerden meydana gelmektedir. Bu çizgisel düzenler özellikle şahideli sandukalı mezarlarda ve koçkoyun biçimli taşlarda yoğun biçimde karşımıza çıkmaktadır (Görsel 13).

Görsel 13. Nazimiye ilçesi, Bostanlı köy mezarlığı geometrik bezeme motifi (Tunceli Müzesi arşivi).

Güneş (Şua) Motifi

Güneş şuası motifi, Osmanlı ve Türk mezar taşı sanatında özellikle 18. ve 19. yüzyıllardan itibaren yaygınlaşan bezeme anlayışının bir parçası olarak kabul edilmektedir. Işınlardan merkezden dışa doğru gelişen kurgusu, taşın ön yüzünde dikkat çekici bir odak noktası meydana getirmekte ve mezar taşı yüzeyine anıtsal bir görünüm kazandırmaktadır. Bu yönüyle eser, Hozat ve çevresinde görülen Geç Osmanlı Dönemi taş süsleme geleneğinin nitelikli örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir (Mercan, 2022; Köse, 2022).

Görsel 14. Güneş Şua Motifi, Tunceli Müzesi Arşivi.

Güneş, insanlık tarihi boyunca ışığın, ısının ve yaşamın sembolü olarak pek çok kültürde kutsal kabul edilmiştir. Mezopotamya’dan Orta Asya’ya, Anadolu’dan Hint uygarlıklarına kadar geniş bir coğrafyada hayatın kaynağı olarak simgelenen güneş, bu anlamını Tunceli bölgesindeki mezar taşı süslemelerine de yansıtmıştır.

Tunceli yöresinde günümüzde bile Alevi inanç kültürü içinde sabah güneşini selamlama, güneş doğarken saygıyla durup dua etme gibi ritüellerin varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Bu inançsal pratik, mezar taşı üzerindeki şua (ışın)

motifinin anlamını daha da derinleştirmektedir. Paylaşılan örnekte de görüldüğü üzere, merkezden ışınsal olarak yayılan kabartma çizgiler, güneşin kutsallığını ve ölümden sonraki aydınlanmayı, dirilişini temsil etmektedir

Koç biçimli mezar taşları, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görülmekle birlikte Doğu Anadolu'da daha yoğun temsil edilen mezar taşı tipleri arasında yer almaktadır. Bu taşlar özellikle Tunceli, Erzincan, Kars ve Ahlat çevresinde yaygın olarak kullanılmış olup bölgesel taş işçiliğinin önemli örnekleri arasında değerlendirilmektedir (Danık, 2010).

İncelenen örnekte geleneksel koç formunun korunmuş olması, bölgede uzun yıllar devam eden mezar taşı geleneğinin geç dönemlere kadar sürdüğünü göstermektedir. Taşın gövdesine işlenen şua karakterli bezeme, kompozisyon içerisinde dikkat çekici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Türk mezar taşı sanatında ışınsal düzenlemelerden oluşan geometrik kompozisyonlar, özellikle taş yüzeyine hareket kazandıran uygulamalar arasında yer almaktadır

Bu tür düzenlemelerde motif, yüzeyin belirli bir bölümünde yoğunlaştırılarak görsel etki oluşturmakta ve taşın genel görünümüne dikkat çekici bir görünüm kazandırmaktadır. Eser üzerinde yer alan 1945 tarihi, koç biçimli mezar taşı geleneğinin yalnızca Orta Çağ veya erken dönemlerle sınırlı kalmadığını, yakın dönemlere kadar yaşamaya devam ettiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Nitekim Tunceli ve çevresinde yapılan araştırmalar, geleneksel mezar taşı biçimlerinin Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yarısına kadar kullanımını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır (İğit, 2012).

Sarmaşık, Yaprak ve Dal Motifi (Bitkisel Motifler)

İnsanoğlu tarih öncesi çağlardan itibaren yaşamını sürdürebilmek için doğa ile kurduğu ilişkiyi, özellikle bitkiler üzerinden şekillendirmiştir. Barınma, beslenme, tedavi ve giyinme gibi temel gereksinimlerin karşılanmasında bitkilerin sağladığı katkı, bu varlıkların zamanla kutsal ve simgesel bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda bitkisel motifler, yalnızca süsleme unsuru değil; aynı zamanda bir inanç ve yaşam felsefesinin görsel yansıması hâline gelmiştir.

Görsel 15. Mezar taşı parçası

Tunceli mezar taşları üzerinde yoğun biçimde karşılaşılan sarmaşık, yaprak ve dal motifleri, bu anlayışın somut bir ifadesidir. Alevi inanç sisteminde doğa kutsal bir bütünlük içinde değerlendirilir ve yaşamla ölüm arasındaki bağ, doğadaki dönüşüm ve süreklilik ile anlamlandırılır. Bu motifler de doğanın döngüselliğini, yeniden doğuşu ve ruhun sonsuz yolculuğunu simgeleyen imgesel sembollerdir.

Sarmaşık ve dal formu genellikle kıvrımlı hatlarla taş yüzeylerine işlenmiş, bu formlar ölüm sonrası yaşam, sonsuzluk ve diriliş kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda bu bitkisel öğeler, doğaya duyulan sevgi, saygı ve aidiyet duygusunun bir yansıması olarak taşlar üzerinde anlam kazanmıştır.

Ateşli ve Kesici Silah Motifleri

Tunceli mezar taşlarında yer alan tüfek, tabanca, kılıç ve hançer motifleri; ölen kişinin yiğit, savaşçı veya avcı kimliğini yansıtır (Görsel 16). Özellikle 18. yüzyıldan itibaren sanduka ve at biçimli mezar taşlarında bu tür sembollere sıkça rastlanır. Kılıç motifi aynı zamanda Alevi inancında Hz. Ali’yi simgeleyen Zülfikâr ile ilişkilendirilir ve inançsal bir anlam da taşır. Hançer ve benzeri figürler, hem erkeklik hem kutsal güç sembolü olarak, dekoratif bir unsur şeklinde mezar taşlarında kullanılmıştır.

Görsel 16. Tunceli Müzesi avlu teşhiri ateşli ve kesici silah motifleri (Tunceli Müzesi arşivi).

Görsel 17. Nazımiye İlçesi Bostanlı köy mezarlığı ateşli ve kesici silah motifleri (Tunceli Müzesi Arşivi).

Tunceli’deki Mezar Taşlarının Anadolu’daki Benzer Örneklerle Karşılaştırılması

Tunceli’de görülen mezar taşları, Anadolu’nun farklı bölgelerinde bulunan mezar taşları ile karşılaştırıldığında, ortak bir paydada bulunduğu kadar yerel farklılıkları da taşıyan bir yapıya sahiptir. Doğu Anadolu’da yer alan Erzurum, Kars ve Bitlis- Ahlat gibi merkezlerdeki mezar taşlarıyla karşılaştırıldığında hem benzer özellikler hem de belirgin farklılıklar görülmektedir. Ahlat mezar taşları, daha çok yazı ve geometrik bezeme üzerine kurulu bir anlatım biçimiyle ortaya çıkar. Tunceli örneklerinde yazının yanı sıra figüratif anlatımın daha görünür olduğu, hatta bazı taşlarda neredeyse ana unsur hâline geldiği söylenebilir. Koç ve at biçimli mezar taşlarının yüzeyinde yer alan kuş, silah, güneş ve gündelik yaşama dair motifler, bu taşların sadece birer mezar işareti olmadığını, aynı zamanda bir anlatı alanına dönüştüğünü göstermektedir (Öney, 1969).

Ahlat mezar taşları, daha çok yazı ve geometrik düzen üzerine kurulu bir anlatım diliyle öne çıkar. Taş yüzeylerinde simetrik kompozisyonlar, kitabeler ve dengeli süsleme anlayışı hâkimdir (Karamağaralı, 1992). Buna karşılık Tunceli örneklerinde figüratif anlatımın daha baskın olduğu, özellikle koç ve at biçimli mezar taşlarında sembolik unsurların daha yoğun kullanıldığı görülmektedir (Mercan, 2022). Erzurum ve Kars çevresindeki hayvan biçimli mezar taşlarıyla Tunceli örnekleri arasında biçim açısından önemli benzerlikler bulunmakla birlikte, Tunceli’de yüzey süslemelerinin daha çeşitlendiği ve inanç sistemine bağlı sembollerin daha belirgin hale geldiği dikkat çekmektedir. Koç figürünün güç, yiğitlik ve toplumsal statü ile ilişkilendirilmesi bu bölgeler arasında ortak bir yorumdur (Öney, 1969).

Orta Asya Türk kültüründe yer alan balbal geleneği, bu karşılaştırmamızın tarihsel temelini oluşturmaktadır. Taş insan figürleri aracılığıyla ölen kişinin anısını yaşatma anlayışı, Anadolu’da farklı biçimlerde devam etmiştir (Belli, 2002). Tunceli’de görülen insan figürlü mezar taşları bu geleneğin yerel bir devamı olarak değerlendirilmektedir (Esin, 2004).

Bunun yanında Türk mitolojisinde yer alan hayvan ve doğa sembollerinin mezar taşlarına yansması da dikkat çekicidir. Güneş, dağ keçisi ve kuş gibi motiflerin hem kozmolojik hem de inançsal anlamlar taşıdığı bilinmektedir (Çoruhlu, 2017). Tunceli örneklerinde bu sembollerin Alevi-Bektaşî inanç sistemi ile birlikte yeniden anlamlandırıldığı görülmektedir (İğit, 2012).

Genel olarak değerlendirildiğinde Tunceli mezar taşları, Anadolu’daki Ahlat, Erzurum ve Kars gibi merkezlerle aynı kültürel temele dayanmakla birlikte, daha serbest bir anlatım dili ve daha yoğun sembolik kullanım ile ayrılmaktadır. Bu durum, bölgenin tarihsel ve inançsal yapısının taş işçiliğine doğrudan yansıdığını göstermektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Tunceli mezar taşları, yalnızca defin yapıları olarak değil; aynı zamanda geçmişle bugün arasında köprü kuran kültürel, inançsal ve sanatsal belgeler olarak değerlendirilmektedir. Yapılan araştırma ve analizler göstermektedir ki, bu taşlar üzerindeki motifler —özellikle hayat ağacı, çarkıfelek, güneş, kuş, saz, ibriğin yanı sıra koç, at ve balbal gibi figüratif biçimler— Tunceli halkının inanç sistemine, doğa ile kurduğu ilişkiye ve sosyal yapısına dair çok katmanlı anlamlar barındırmaktadır.

Bölgeye özgü mezar taşları, gerek biçimsel çeşitlilikleri gerekse süsleme anlayışlarıyla Anadolu'daki genel mezar geleneğinden ayrılmaktadır. Tunceli'de yaygın olarak görülen figüratif mezar taşları, özellikle Alevi inanç sistemiyle iç içe geçmiş bir kültürel yapının ürünü olarak dikkat çekmektedir. Saz, ibriğe bağlı temizlik kültürü, çarkıfelekle ifade edilen devri daim ve kutsal varlıklarla ilişkilendirilen dağ keçisi gibi motifler, bu taşları birer sembolik anlatım mekânına dönüştürmektedir (Özkan, 2002; İgit, 2012).

Ayrıca, mezar taşlarında kullanılan simgelerin yalnızca bireysel kimliğe değil; aynı zamanda toplumsal hafızaya, kolektif inanca ve kültürel sürekliliğe dair önemli veriler sunduğu görülmektedir. Koç biçimli mezarlara yerleştirilen insan figürleri, ruhun öte dünyaya taşınmasına ilişkin yerel mitolojik inanışları yansıtırken; saz taşıyan dede figürleri, Alevi toplumundaki manevî hiyerarşinin mezar taşı sanatına yansımalarını ortaya koymaktadır.

Bu yönüyle Tunceli mezar taşları, sanat tarihi, halk bilimi, antropoloji ve inanç araştırmaları açısından incelenmeyi hak eden çok yönlü kültürel varlıklardır. Aynı zamanda bu taşların korunması, belgelenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması, sadece bölgesel değil, Anadolu'nun kültürel mirasını yaşatma çabasının da önemli bir parçasıdır.

Bu çalışmayla birlikte, Tunceli'deki mezar taşı motiflerinin anlam dünyasına dair yapılan çözümlemelerin, yerel kültürel kimliğin görünür kılınmasına ve bu alanın akademik literatürde daha fazla yer bulmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, M. (2012). Tunceli'de koç-koyun heykelleri ve balballar. *2023 dergisi*, (129), 16-20.
- Belli, O. (2002). Türklerde taş heykel ve balballar. In H. C. Güzel, K. Çiçek & S. Koca (Eds.), *Türkler* (Cilt 3, ss. 910-919). Yeni Türkiye Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2017). Türk mitolojisinin ana hatları. Ötüken Neşriyat.
- Danık, E. (2010). Işuwa'dan Tunceli'ye tarih ve kültür. Şükran Danık Yayınevi. Ankara. 18-19

s.

- Danık, E., (1993-2). *Koç ve At şeklindeki Tunceli Mezar Taşları*. Anakara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:139, Seri I-Sayı: B:-4, Ankara, 1993, 2-6-7-9s.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk sanatında ikonografik motifler*. Kabalcı Yayınları.
- Gündoğdu, H., 2006. Nahcivan'dan Figürlü Bir Mezar Taşının Düşündürdükleri. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. XVI. Erzurum, 55s.
- İgit, İ., 2012. *Tunceli'deki Mezar Taşları*. Yüksek Lisan Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 56- 228- 235- 247s.
- Karamağaralı, B. (1992). Ahlat mezar taşları. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karamağaralı, B., 1993. İç İçe Daire Motiflerinin Mahiyeti Hakkında. *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, Güner İnal'a Armağan, Ankara, 249-27
- Köse, O. (2022). Tunceli mezar taşlarında görülen güneş ve şua motifleri üzerine değerlendirmeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(84), 212-225.
- Mercan, M. (2022). Tunceli koç biçimli mezar taşlarının ikonografik değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 455-472.
- Öney, G. (1969). Anadolu'da hayvan biçimli mezar taşları hakkında. *Türk Etnografya Dergisi*, 11, 135-147.
- Öney, G. (1992). Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi taş süsleme sanatı. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkan, H. (2002). Erzincan/Çayırli ve çevresinde heykel biçimli mezar taşlarından birkaç örnek. In M. Denktaş, Y. Özbek, & A. S. Arslan (Eds.), VI. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri (pp. 611-619). Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Sevin, V. (2010). Tunceli tarihi ve kültürel varlıkları. Ege Yayınları.
- Sili, A. (1996). Doğu Anadolu mezar taşlarında at figürü ve sembolik anlamları. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 102, 75-92.
- Yılmaz, Ş. ve Şahin, C. (2024). İslami Geometrik Süslemelerdeki Kronolojik ve Dönemsel Etkileşimler, *Araştırma Makalesi*, 7.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek:

Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya

	kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent